

UJVÁRY GÁBOR

intézetvezető

VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár

gabor.ujvary@veritas.gov.hu

A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR MEGALAPÍTÁSA ÉS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYAR EGYETEMPOLITIKA

A jelentős, Mária Terézia korabeli előzményekre visszatekintő és a 20. század elején erősödő magyarországi közgazdasági képzés jövője a 19. század végétől állandó vitatéma volt. Bár a legtöbben az önálló közgazdasági egyetem létrehozását támogatták, ez 1920-ban – a részben független Közgazdaságtudományi Kar létrehozásával – csak félig-meddig valósult meg. Az elhelyezési és finanszírozási nehézségekkel küzdő kart végül 1934-ben olvasztották a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetembe. A több felsőoktatási intézményt (Műegyetem; Közgazdaságtudományi Kar; Állatorvosi Főiskola és a soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola) érintő átalakítás sikeresnek bizonyult. Bár a gazdasági világválság következtében a közgazdász hallgatók száma az 1930-as években csökkent, az évtized végétől rendkívül gyors emelkedésnek indult, s a háborús konjunktúra miatt a közgazdasági képzés szerepe is nőtt. A Magyar Közgazdaságtudományi Egyetemet végül csak 1948-ban hozták létre, a kommunista hatalomátvétel következtében azonban már teljesen más jelleggel, miként azt az önálló intézmény támogatói a 20. század első felében képzelték.

Kulcsszavak: Állatorvosi Főiskola, Balogh Elemér, Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola (Sopron), Hóman Bálint, József Műegyetem, József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Klebelsberg Kuno, Közgazdaságtudományi Kar, Teleki Pál

ESTABLISHMENT OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND THE HUNGARIAN UNIVERSITY POLICY BETWEEN THE TWO WORLD WARS. The establishment of the Faculty of Economics and university politics between the two world wars. Although economics education has a history going back to the period of Maria Theresia and its position has significantly strengthened by the 20th century, the future of the subject has been a bone of contention ever since the 19th century. The majority supported the establishment of an independent University of Economics, however this only partially materialized in 1920 with foundation of the partly independent Faculty of Economics. The faculty struggled with financial and placement related issues, and it became part of the József Nádor Technical and Economics University in 1934. This redesign involving a number of academic institutions (Technical University; Faculty of Economics; College of Veterinary; and College of Mining and Forestry) seemed to be successful. Although the global economic recession resulted in the decrease of the number of students studying economics in the 1930s, from the 1940s the student numbers started to sharply increase due to the economic recovery following the world wars. The Hungarian University of Economics was only opened in 1948, but the nature of the institution changed following the communist takeover, not in line with its original purpose.

Beérkezett: 2020. 05. 15.

Közlésre elfogadva: 2020. 08. 15.

Copyright GERUNDIUM

Keywords: College of Veterinay, Elemér Balogh, College of Mining and Forestry (Sopron), Bálint Hóman, József Nádor Technical University, Kuno Klebelsberg, Faculty of Economics, Pál Teleki

A felsőfokú magyar közgazdasági képzéssel kapcsolatos politikai elképzelések és viták az állami adminisztráció és felügyelet fokozatos kiterjesztéséig, a szakszerűséget mind fontosabbnak tekintő és a modern kormányzati formákat megalapozó korszakig, Mária Terézia uralkodásáig nyúlnak vissza. Esterházy Ferenc főkancellár – a királynő adományozta taneszközök és ösztöndíjak segítségével – Pozsony vármegyei, szempci (1899-től: szenci) kastélya, illetve egy alapítvány felajánlásával létesítette az 1764 és 1776 között működő *Collegium Oeconomicum*ot, amelynek fő célja a közgazdasági, birtokigazgatási és mérnöki szakismeretek oktatása volt. Részben szintén kereskedelmi-közgazdasági vezetők fölnevelése volt a feladata az 1846-ban megnyílt József Ipartanodának, amelyet 1857-től már József Műegyetemnek neveztek, 1860-tól pedig a magyar nyelv ismeretét is felvételi előfeltételül szabták. 1857 és 1863 között itt oktatott az első, nemzetközi hírű magyar közgazdász, Kautz Gyula is. Az intézmény 1871-ben, Műegyetemmé alakulásával vált modern értelemben vett szakuniverzitássá. Ugyanakkor a közgazdasági oktatás már nem, illetve teljesen súlytalanul szerepelt a programjában; 1885-ben a kereskedelmi képzést is megszüntették.

A 19. század második felében további felsőfokú kereskedelmi és gazdasági tanintézeteket alapítottak Magyarországon. 1857-től a *Pester Handels-Akademie*, azaz a Pesti (majd Budapesti) Felsőkereskedelmi Akadémia az első magyar középfokú felsőkereskedelmi iskolaként működött, ám 1883-tól – amikor a „keleti nyelvek tanfolyamát” is elindították – egy évfolyamos, középiskolát végzetteknek szóló akadémiai kurzusa már felsőfokúnak minősült, sikeresnek bizonyult, és 1900/01-től két évfolyamosra bővült. A Műegyetemen leépített oktatási forma tehát – ha másutt is, de – mégis folytatódott. Az alapítványi főiskola mellett a Keleti Kereskedelmi Akadémia 1891. szeptemberi megnyitásával egy kétéves, állami, gyorsan népszerűvé vált közgazdasági-kereskedelmi felsőfokú intézménnyel, majd 1912-ben az ugyancsak két évfolyamos fiumei Kiviteli Akadémiával bővült a kínálat. Előbbi közgazdasági, kereskedelmi, jogi szaktárgyakat, illetve nyugati és keleti nyelveket oktatott, utóbbi pedig – hasonló tantervvel – a gyakorlati képzésre helyezte a súlyt, ám az első világháború kitörése után már a fennmaradásáért harcolt, Fiume 1918 novemberi elcsatolását követően pedig – 1919 nyarán – meg is szűnt. A Keleti Kereskedelmi Akadémia munkáját – mint az egész magyar felső-oktatását – szintén visszavetette a világegyetem: hallgatói létszáma jelentősen csökkent, ám gyakorlatra orientáló nyelvoktatása 1914 és 1918 között is a legszélesebb kínálatúnak és a legmodernebbnek bizonyult Magyarországon. Az Akadémia a világháború lezárása után még tovább működött, ám a Tanácsköztársaság idején átszervezték, majd 1920-ban beolvadt a Közgazdaságtudományi Karba.¹

¹ Minderről bővebben: 1934. évi X. törvénycikk a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről. Indokolás. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93400010.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D50> Hozzáférés: 2020.01.10.; MIHALIK István és

A Közgazdaságtudományi kar létrejöttében mindezen kívül számos további tényező is szerepet játszott. A kar létesítését a legenergikusabban és legkitartóbban szorgalmazó neves közgazdász, Balogh Elemér – a Hangya Fogyasztási Szövetkezeti Központ titkára, 1900-tól ügyvezető igazgatója, majd 1930 és 1934 közötti elnöke – már a Magyar Gazdaszövetség 1900-as kassai kongresszusán olyan önálló közgazdasági egyetem alapítását javasolta, amely mezőgazdasági, erdészeti és állatorvosi, valamint kereskedelmi, ipari és pénzügyi szakot is magában foglal. Bár számos támogatója volt az ötletnek, mégis egy évtizedet kellett várni, hogy ismét szóba kerüljön. 1911-ben tizenkét országos érdekképviselő fordult az országgyűlés mindkét házához ennek érdekében. Bár a képviselők és a befolyásos politikus, Zichy János – ekkor (1910 és 1913 között), majd 1918-ban vallás- és közoktatásiügyi miniszter – támogatták az előterjesztést, az 1912–1913-as belpolitikai válság miatt a négykarú közgazdasági egyetem terve lekerült a napirendről. Már csak amiatt is, mert 1912. júniusától a Műegyetem is szorgalmazta közgazdaságtudományi szakosztályának felállítását, amely aztán az 1914/15. tanévben – Jankovich Béla kultuszminiszter segítségével és neves professzorok, mint Heller Farkas, Mandello Gyula és Zelovich Kornél közreműködésével – egyéves továbbképző kurzusként meg is kezdhette a munkáját.

1917-ben Balogh Elemér elérte, hogy a Hangya egymillió koronás alapítvánnyal segítse az önálló közgazdasági univerzitás alapítását. A tervet Jankovich miniszter és Zichy János is felkarolta, és széles körű sajtóvisszhang kísérte. Felmerült, hogy az intézmény a budapesti tudományegyetem ötödik karaként működjön. Az országgyűlés ugyancsak támogatta az új fakultás létrehozását, az ismét a kultuszminiszteri székben ülő Zichy pedig el is készítette az erről szóló javaslatot, amelyhez előzetesen – 1918. október 23-i utolsó nyilvános közszereplésén, debreceni látogatásakor – IV. Károly is hozzájárult. Mivel azonban a budapesti tudományegyetem mellett működő, önálló tudománykarról szóló előterjesztést a Monarchia végnapjaiban, október 29-én terjesztették az uralkodó elé, végrehajtására már nem kerülhetett sor. Jó egy év múlva viszont emiatt sem volt előzmény nélküli a fakultás létesítésének gondolata: a nagyjából már kész terveket kellett csak realizálni.

Ezen eseményekkel párhuzamosan zajlottak 1895-től a magyar gazdaságszervezeteinek akciói az önálló mezőgazdasági főiskola vagy egyetem létrehozására. Darányi Ignác elképzelése alapján az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) az állatorvosi és az erdészeti főiskola egyesítésével 1907-ben kívánt mezőgazdasági egye-

Szögi László és Zsidi Vilmos, „A Collegium Oeconomicumtól a Budapesti Corvinus Egyetemig”, in Szögi László és Zsidi Vilmos, *A Budapesti Corvinus Egyetem Levéltára 1891–2004. Repertórium*, A Budapesti Corvinus Egyetem Levéltárának kiadványai 9 (Budapest: BCE, 2004), 5–36. (Az addigi szakirodalom eredményeit is összefoglaló kiváló tanulmányt a továbbiakban külön jegyzet-megjelölés nélkül is használom.) Nagy Adrienn, *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867–1945)*, PhD értekezés (Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2014). <https://pea.lib.pte.hu/handle/pea/12181>. Hozzáférés: 2019.10.21. Megjegyzem: a Közgazdasági Karral, illetve a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1934-es létesítésével kapcsolatos vitákban általában a gazdasági felsőoktatás múltjának felidézésével érveltek a két világháború közötti időszak tudósai és politikusai.

temet szervezni. Az 1911. évi gazdakongresszus is „követelte, hogy az ország fővárosában olyan felsőbb gazdasági oktatási intézmény alkottassék, ahol a mezőgazdasági tudomány minden részletét egységesen, fontosságának megfelelő mértékben, a természet- és állattudományok kellő vonatkozásában szaktudósok tanítják és művelik.”²

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően Magyarország egyre nagyobb területei jutottak az utódállamok kezére, ami a magyar felsőoktatás fejlődését is jelentősen befolyásolta. 1919-ben a Tanácsköztársaság – részben a korábbi szándékokat követve – szintén megkísérelte egy közgazdasági főiskola létrehozását, amikor három felsőfokú kereskedelmi szakiskolát (Keleti Akadémia, Világkereskedelmi Akadémia, Budapesti Kereskedelmi Akadémia) egyesített Közgazdasági Főiskola néven.³

1919 őszén szinte mindenki egyetértett azzal, hogy Magyarországon szükséges egy legalább részben önálló gazdasági egyetem alapítása. Hogy ez miként történjen, komoly vitákat váltott ki. Többek között felmerült, hogy a Kolozsvárról menekült univerzitást Teleki Pál politikai segítségével Szegedre telepítik – mint tudjuk, ez 1921-ben végül megtörtént –, s annak orvosi és jogi fakultása mellett közgazdaságit is fölállítanának, „a szegediek által régebben tervezett Balkán-Akadémiával.”⁴ Mivel azonban a többség az ország fővárosában szeretne volna az intézmény létesítését, az 1918-as koncepciót is föl lehetett melegíteni. Ez elsősorban a már régóta ezért harcoló Balogh Elemérnek volt köszönhető, aki meggyőzte Haller István vallás- és közoktatásügyi minisztert a fakultás létrehozásának szükségességéről.

A „tudományegyetem fakultásaival mindenben egyenrangú és egyenjogú önálló tudománykar” létesítéséről Haller minisztersége idején, 1919. december 23-án döntött a minisztertanács. Haller előzményeket is soroló indokolása szerint a fakultásnak „közgazdasági életünk és intézményeik számára széles látókörrrel bíró, modern műveltségű közgazdákat, a gazdasági közigazgatásban feladatukat és a magyar mezőgazdaság érdekeit megértő szakembereket, [...] továbbá a diplomáciai és konzuli képviseletre széles közgazdasági alapon” felkészült, illetve a közgazdasági „közép- és felsőfokú oktatásügyi intézmények tanárainak [későbbi] képzéséről” gondoskodó fiatalokat kell nevelnie, elsősorban „az östermelés, helyesebben a mezőgazdaság alapul vételével.” Mint kifejtette: a Műegyetem egyéves közgazdasági tanfolyama „korántsem oldja meg azokat a nagy feladatokat, amelyek a gazdasági és szociális képzés terén ma [...] megoldásra várnak”, mivel ott „szakszerűen csak azok a közgazdasági ágak művelhetők, amelyeknek rokonszakmai ott vannak.” A közgazdaságtudományi karba kívánt viszont olvasztani két állami felsőfokú intéz-

² „A Közgazdasági egyetem. Az irodalmi és tanügyi szakosztály gyűlése. BALOGH Elemér előadása”, *Köztelek* 30, 4. sz. (január 24) (1920): 49–51, 49. Lásd még: ANTAL Zsuzsanna és BAKSA Máté, „A közgazdasági képzés története, a vezetés- és szervezéstudomány fejlődése a kezdetektől 1948-ig”, in *Tanulmányok a magyar menedzsmenttudomány 20. századi történetéről*, szerk. DOBÁK Miklós (Budapest: L'Harmattan, 2013), 25–29.

³ UJVÁRY Gábor, „A magyar felsőoktatás átalakulása, 1918–1919”, in *Trianon és a magyar felsőoktatás*, szerk. UJVÁRY Gábor (Budapest: VERITAS–Magyar Napló, 2019), 7–51.

⁴ „Szeged egyetemet kap. Idetelepítik a kolozsvári egyetemet”, *Szegedi Friss Újság* 20, november 27. (1919): 1.

ményt: a Keleti Kereskedelmi Akadémiát és az 1898-ban létesült Kereskedelmi Iskolai Tanárképzőt – utóbbi és a kereskedelmi akadémiák főiskolai tagozatai be is olvadtak a fakultásba –, s hangsúlyozta a modern nyugati nyelvek (német, francia, angol) tanulásának és önálló tanszékei létesítésének szükségességét. Haller végül a kar tanárainak mielőbbi kinevezését sürgette – e kérés teljesítése még ezen az ülésen meg is történt, hamarosan nyilvánossá is vált.⁵ A tizennégy kinevezett között olyan ismert tudósokat találunk, mint Bernáth István (agrárpolitika), Czettler Jenő (szövetkezeti ügy és politika), Fellner Frigyes (közgazdaságpolitika és pénzügytan), Schandl József (állattenyésztés) és Teleki Pál (gazdasági földrajz).⁶

A minisztertanács határozata alapján jelent meg a hivatalos lap 1920. január 13-i számában a kormány 272/1920. M.E. számú rendelete a négyéves, négy szakcsoportra (egyetemes közgazdasági; mezőgazdasági; kereskedelmi [a kereskedelmi iskolai tanárképzővel]; konzuli és külképviseleti) és 17 tanszékre tagolódó fakultás szervezeti szabályzatáról. Ebben ismét nyitva hagyták a kérdést, hogy a kar a jövőben a budapesti tudományegyetem ötödik fakultása lesz-e vagy önálló egyetemmé alakul. Ugyancsak január 12-én írta alá Huszár Károly miniszterelnök a 273/1920. M. E. rendeletet, melynek alapján a közgazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumokban és azok gazdasági szakképzettséget igénylő ügyeket intéző hivatalainál, illetve a külügyi igazgatásban és a törvényhatóságok tisztviselői karában olyanok is alkalmazhatók voltak fogalmazóként, akik sikeresen abszolválták a budapesti tudományegyetem mellett felállított közgazdaságtudományi kar államvizsgáját.⁷ Január 16-án tartották az alakuló kari ülést, amelyen Bernáth Istvánt választották dékánnak, és megkezdték az első, 1920/21. tanév előkészítését.

Mindeközben a még nem is működő fakultásra a Budapesti Kereskedelmi Akadémia, a Budapesti Tudományegyetem, a Műegyetem és a sajtó támadások özönét zúdította. A *Technikus* például tiltakozott a minisztertanács határozata ellen, mivel az szerinte „az egyetemek autonómiájának súlyos sérelmét” jelentette, hiszen a „*Műegyetemnek és közgazdasági fakultásának véleményét meg sem kérdezték.*”⁸ Ezzel szemben az Országos Magyar Gazdasági Egyesület a *Köztelek*ben – bár végül nem az általa vágyott külön egyetem jött létre – több cikkben üdvözölte a kar életre hívását. Egyben arról panaszkodott, hogy a „*beköszöntő nem valami biztató*”, és „*az a távolról sem szívélyes házigazdái fogadj’ Isten, amelyben a [budapesti] tudományegyetem tanácsa részesítette*” a kart, rendkívül nehezíti a helyzetet. Ráadásul az univerzitás – amely „*a kinevezett tanárokat sem hajlandó elismerni, mert választásukra nézve az egyetemnek nem biztosítottak*

befolyást” – helyet sem ad az új intézménynek.⁹ Kifogásoltak, hogy a „*Műegyetem félti*

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, K 27, 1919. december 23-i minisztertanácsi ülés.

⁶ *Budapesti Közlöny* 54, 2. sz. (január 3.) (1920): 1.

⁷ *Budapesti Közlöny* 54, 9. sz. (január 13.) (1920): 1–3. és 46. sz. (február 26.) (1920): 1.

⁸ „Közgazdasági egyetem felállítása”, *A Technikus* 1, 2. sz. (1920): 58–59.

⁹ Például: „Közgazdasági egyetem”, *Köztelek* 30, 1. sz. (január 3.), (1920): 1–2.; „A közgazdasági egye-

*privilegiumát a gazdasági irányú képzés terén, félti néhány tanszékkal rendelkező közgazdasági tanfolyamát a konkurens vállalkozástól, a nagyobb súlyú egyetemtől.*¹⁰ Az új Kar Haller minisztertől segítséget kérő, 1920. július 26-i levelében hangsúlyozta, hogy a két univerzitás „kicsinyes féltékenysége” odáig terjedt, hogy „a tudományegyetem tanárainak megtiltja, hogy a közgazdasági fakultáson előadhassanak.” Ez annál is inkább érthetetlen, mivel

„[...] az ország politikai egységének visszaállítása és a világháborús az azt követő forradalmak alatt tönkrement gazdasági életnek lábra állítása csak céltudatos közgazdasági politikával képzelhető, a közgazdasági egyetemnek még sokkal nagyobb fontossága van, mint amit annak eddig tulajdonítottak.”¹¹

A kar születése körüli viták – amelyek aztán 1934-ig hasonló szellemben ismétlődtek – 1920 folyamán nem csitulnak. A budapesti tudományegyetem bölcsészkarának 1920. szeptemberi ülésén fölolvastak egy korábbi, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban tartott értekezletről készült jelentést. Ennek témája az volt, hogy a „közgazdasági fakultás» tantermek átengedését kéri a tudományegyetemtől.” Ezt a jogi és a bölcsészkar is elutasította, majd az álláspontok közeledése után megállapodtak abban, „hogy a gólyavár és a kupolaterem az egyetemi tanítás veszélyeztetése nélkül átengedhető volna megfelelő feltételek mellett az új fakultásnak tanítás céljaira.” Ennek ellenére a bölcsészkar ülésén Ballagi Aladár megjegyezte: „A közgazdasági egyetem fölállítására teljesen törvénytelen. Fölhatalmazás nélkül nevezték ki a tanárokat. Ezért a kormányt vád alá kellene helyezni.” Petz Gedeonnak a kari tanácsülés által egyhangúlag elfogadott indítványa szerint pedig „[...] mi az elzárkózottság és a visszautasítás álláspontjára helyezkedünk a »közgazdasági egyetemmel« szemben, vele semmiféle közösséget nem vállalunk, mert törvényes alap nélkül alkották meg.”¹²

A kart bírálók érvei ennél is több forrásból táplálkoztak. Sokan attól tartottak, hogy a budapesti jogi fakultás szerepe csökken, ha másutt is indítanak közigazgatási képzést. A Műegyetemen a már létező, egyéves, posztgraduális képzésüket látták veszélyeztetve, mások pedig az egyetemi szintű mezőgazdasági oktatás Budapestre helyezését kifogásolták.

Ebben a légkörben kezdte meg az első tanévét a kar, amelynek létjogosultságát a későbbiekben is sokszor megkérdőjelezték. Abban, hogy az intézmény mégis – és önállóan – fennmaradhatott, kulcsszerepe volt Teleki Pálnak, a fakultás alapítója Balogh

Elemér melletti fő kezdeményezőjének és egyik első professzorának. (Telekit egyébként valóban szabálytalanul nevezték ki – ezt számosan szóvá tették –, hiszen korábban nem

tem”, Uo., 2. sz. (január 10.) 19. (Az idézetek innen valók.) „Közgazdasági egyetem”, Uo. 3. sz. (január 17.) 34. „A Közgazdasági egyetem, Az irodalmi és tanügyi...” 51.

¹⁰ „Támadás a Közgazdasági Egyetem ellen”, *Köztelek* 30, 5. sz. (január 31.) (1920): 66.

¹¹ ZSIDI Vilmos, összeáll., *Dokumentumok a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem történetéből 1920–1934*, A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Levéltárának Kiadványai 8 (Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2003), 21–22.

¹² Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 8/a, 26. köt. 1920. szeptember 16-i I. rk. ülés, 4. n. p.

habilitált; mindez azonban semmit sem von le földrajztudósként szerzett érdemeiből). Nemcsak 1920–1921-es kormányfősége idején, de a későbbiekben is gyakran nyújtott segítséget, amikor a kart bírálták.

Teleki a tanszékét a kormányzó engedélyével miniszterelnöksége alatt is megtarthatta.¹³ Három alkalommal választották dékánna (1922/23., 1929/30. és 1931/32. tanév), majd a kart magába foglaló József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektora lett (1937/38), 1927-től 1938-ig pedig az intézmény felsőházi képviselője volt. A kart a kritikus szituációkban – politikai befolyását is érvényesítve – mindig megvédte. Az 1920 végi politikai válság idején – amikor Teleki miniszterelnökségről történő lemondását fontolgatta – a maradása érdekében többek között azzal érveltek tanártársai, hogy távozása esetén a kart is megszüntetnék.¹⁴

Teleki már 1920. július 19-i miniszterelnöki megbízatása után három nappal, a nemzetgyűlésben elmondott bemutatkozó beszédében kitért arra, hogy törvényjavaslatot nyújtanak be a közgazdaságtudományi kar felállításáról. Ez *„avégből szükséges, hogy egyrészt a jog- és államtudományi kar tehermentesítsük, másrészt pedig kapcsolatba hozzuk a gazdasági tudományt az egyetemmel, és a gazdasági tudományoknak nagyobb és szélesebb érvényesülést biztosítsunk*”, illetve *„ezen az alapon kívánjuk nevelni az államélet vezetésére ezentúl hivatott embereinket*.”¹⁵ Teleki szorgalmazására született az intézményt megerősítő 1920: XXXI. tc. *„a budapesti kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar felállításáról és ideiglenes szervezetéről*”, amely ismételten leszögezte, hogy a közgazdaságtudományi kar és annak tanárai mindenben egyenrangúak és egyenjogúak a tudományegyetemek fakultásaival, illetve professzori gárdájával. Egyben arról is rendelkezett, hogy: *„A kormánynak a kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar szervezésére és a tanári kinevezésekre nézve fogatanosított eddigi intézkedései jóváhagyatnak*.”¹⁶

Mivel saját épületük még nem volt, 1920. október 31-én az MTA dísztermében rendezték a Kar évnyitó ünnepségét, számos politikus és tudós – köztük a Műegyetem és a tudományegyetem tanári kara – jelenlétében. Horthy kormányzó üdvözlő szavai

után Teleki Pál, Bernát István dékán, Berzeviczy Albert, az MTA elnöke, Darányi Ferenc egykori földművelésügyi miniszter (a későbbi kultuszminiszter, Hóman Bálint

¹³ MNL OL, K 27, 1920. augusztus 3-i ülés.

¹⁴ ABLONCZY Balázs, *Teleki Pál* (Budapest: Osiris, 2005), 242–246. ZSIDI Vilmos, „Teleki Pál oktató-szervező tevékenysége a budapesti Közgazdaságtudományi Karon”, in *Teleki Pál, a geográfus*, szerk. JENEY László (Budapest–Gödöllő: Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Központ, BCE–Teleki Pál Egyesület, 2016), 9–37. Felsőházi taggá választásáról: ZSIDI, *Dokumentumok... 1920–1934*, 111–112. és ZSIDI Vilmos, összeáll., *Dokumentumok a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem történetéből 1934–1948* (Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, 2001), 26.

¹⁵ TELEKI Pál, *Válogatott politikai írások és beszédek*, szerk. ABLONCZY Balázs (Budapest: Osiris, 2000), 108–109.

¹⁶ Az 1920: XXXI. tc., <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92000031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> Hozzáférés: 2020.01.20

nagybátyja), Chorin Ferenc főrendiházi tag (az egyik legbefolyásosabb magyar üzletember) és Heinrich Ferenc ny. kereskedelemügyi miniszter is az új kar jelentőségét méltatta. Ez egyben jelezte: az intézmény a támadások ellenére egyre inkább elfogadottá vált, meghatározó közéleti személyiségek támogatását élvezte.¹⁷

Az állandó otthon hiánya – később pedig annak szükségége – az egész korszakban rányomta a bélyegét a kar működésére. 1921-ben ideiglenesen a Sándor utcai régi képviselőházban kezdődött az oktatás, majd a szakosztályok többsége 1923-ban költözött a Szerb utcai épülethozzá, melyet a fakultás igényeit is figyelembe véve újjátottak föl, s végig a kar székhelye maradt. Mindez megint csak Teleki dékánusa idején történt, mint ahogy 1929 őszén is ő hívta föl a figyelmet az ideiglenesnek gondolt elhelyezés miatti problémákra. Utóbbi esetben hiába tette ezt, pedig a kérése felettébb indokolt volt, hiszen több helyszínen folyt az oktatás.¹⁸

A működési zavarokat jelezte, hogy nem sokkal az oktatás megkezdése után, már 1921. április 2-án engedélyezte a minisztertanács, hogy a „*súlyos anyagi helyzetbe került közgazdaságtudományi kar zavartalan munkaképességének*” biztosítására póthitelt kaphasson a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM).¹⁹ 1925 áprilisában a kar bankokhoz és gazdasági érdekeltségekhez fordult, megállapítva: „*bármilyen jóakaratot is tapasztalunk e tekintetben a vall. és közokt. minisztérium részéről, [...] még mindég nagy és égető hiányok vannak, amelyeknek pótlására a kincstár részéről a mai viszonyok között nem számíthatunk.*”²⁰ Jellemző adat, hogy míg a szegedi egyetem 2200 pengő, a kar mindössze 410 pengő állami támogatást kapott ekkoriban hallgatónként.²¹

Az anyagi segítségre azért is szükségük volt, mivel a kar hallgatólétszáma néhány éven át gyorsan növekedett (1920/21: 873 fő; 1921/22: 1774; 1922/23: 2308; 1923/24: 1805). A '20-as évek közepén viszont már jelentősen csökkent, majd stagnált (1924/25: 1356; 1925/26: 1185; 1926/27: 1084; 1927/28: 1194; 1928/29: 1210; 1929/30: 1271; 1930/31: 1397; 1931/32: 1282; 1932/33: 1184; 1933/34: 1203), s a fakultás József Nádor Egyetembe olvasztása után picit még tovább apadt. Az összes magyar egyetemistából – a főiskolásokat nem számítva – a karon tanulók aránya

6,8 (1920/21) és 13,8% (1922/23) között ingadozott, 1933/34-ben pontosan az átlá-

¹⁷ Az erről szóló részletes tudósítások pl.: „A közgazdasági kar megnyitása”, *Uj Barázda* 2, november 3. (1920): 1–2. „A Közgazdasági Egyetem megnyitása”, *Köztelek* 30, 45. sz. (november 6.) (1920): 827–829.

¹⁸ MNL OL, K 27, 1920. október 20-i minisztertanácsi ülés, 4. n. p., illetve 1923. június 15-i ülés, 40. n. p. LADÁNYI Andor, *Klebelsberg felsőoktatási politikája* (Budapest: Argumentum, 2000), 42–43. ABLONCZY, *Teleki...*, 249–252.

¹⁹ MNL OL, K 27, 1921. április 2-i minisztertanácsi ülés, 21. n. p.

²⁰ ZSIDI, *Dokumentumok... 1920–1934*, 89.

²¹ ZSIDI Vilmos, „A budapesti közgazdaságtudományi Kar története”, in *Tanulmányok a magyarországi közgazdasági felsőoktatás történetéből*, szerk. SZÖGI László és ZSIDI Vilmos, A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Levéltárának kiadványai (Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 1995), 76.

got jelentő 10% volt.²² A felsőoktatás összes hallgatójából 5 (1929/30), illetve 12,4% (1922/23) között változott a közgazdász-diákok aránya. Ez az 1930-as években 5% alá esett (1935/36: 4,9%; 1938/39: 4,6%), s majd csak az 1940-es évek legelején – első-sorban a hadikonjunktúra következtében, az értelmiségi munkanélküliség megszűnése miatt – emelkedett ismét 10% körülire. (1940/41-ben 9,5%-ra, ami a tíz évvel azelőttihez képest 82,1%-os gyarapodást jelentett a közgazdasági tanulmányokat folytatók számában.)²³

Annak ellenére is viszonylag alacsony maradt a kar hallgatóinak aránya, hogy a korszakban szinte az összes, felsőoktatással foglalkozó politikus a közgazdasági képzés fontosságát, a fiatalság gyakorlati pályák felé terelésének és a jogászhallgatók túlsúlya mérséklésének jelentőségét hangoztatta. Minderre azonban csak az 1930-as évek legvégétől került sor, ám akkor sem igazán jelentős mértékben. Csaknem valamennyi közgazdasági kari vezető beszédében ismétlődött, amit 1928. augusztusi tanévnyitójában Karch Kristóf dékán így összegzett:

„A magyar középosztály tragikumuma, hogy az utolsó hatvan esztendőben teljesen elfordult a termelő pályáktól és boldogulásának szinte egyedüli forrásául a tisztviselői pályákat tekintette. A magyar középosztályt erre a súlyos tévedésre a háború utáni évek nyomasztó gazdasági viszonyai éppen eléggé figyelmeztették, azonban a »biztos« jövedelem után való törekvés még mindig sok ifjú figyelmét elvonja a kétségtelenül szívósabb munkát követelő és gyümölcsöt lassabban érlelő, de végző eredményben feltétlenül jövedelmezőbb gazdasági pályáktól [...]»²⁴

A két világháború közötti magyar kulturális politikát korszerűen megújító miniszter, Klebelsberg Kuno már 1922. június 19-i beköszöntőbeszédében hangsúlyozta „a közgazdasági műveltség emelésének” jelentőségét, hogy „a klinikák, a műegyetem és a közgazdasági egyetem különös gondoskodásom tárgyát fogják képezni.”²⁵ „Nem lehet a középosztály eszménye a jogi pálya, inkább közegészségügyi, technikai és gazdasági kultúrára van szükségünk” – jelentette ki 1929 februárjában (és még számos további alkalommal).²⁶ Ennek dacára minisztersége alatt fokozatosan nőtt a jogász-, ellenben zsugorodott az orvosi, műszaki és közgazdasági képzés aránya.²⁷ Klebelsberg közgazdasági képzésről alkotott, kissé felemás hozzáállásához talán az is hozzájárult, hogy az

²² KIRÁLY Sándor, „A főiskolai ifjúság a statisztika tükrében. A két világháború között készült hallgatói statisztikai felmérések főiskolai vonatkozásai”, in *Trianon és a magyar felsőoktatás*, 2. köt., szerk. UJVÁRY Gábor (Budapest: VERITAS–Magyar Napló, 2019), 147–202, az itt hozott adatok 179. Ettől némileg eltérő számokat közölt Schandl József leköszönő dékán 1931. szeptember 14-i beszámolójában: ZSIDI, *Dokumentumok... 1920–1934*, 221–222. A különbség abból adódhat, hogy a dékán az első félévi beiratkozások adatait sorolta, amelyek mindig magasabbak voltak, mint a második féléviek.

²³ LADÁNYI, *Klebelsberg...*, 59–62. LADÁNYI Andor, *A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években* (Budapest: Argumentum, 2002), 46, 186–187.

²⁴ ZSIDI, *Dokumentumok... 1920–1934*, 177.

²⁵ Gróf KLEBELSBERG Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai, 1916–1926, (Budapest: Athenaeum, 1927), 605.

²⁶ KLEBELSBERG Kuno, *Küzdelmek könyve* (Budapest: Athenaeum, 1929), 255.

²⁷ LADÁNYI, *Klebelsberg...*, 60.

1920-as évek legelején még meghívott előadóként oktatott – 1920/21-ben közjogot és közigazgatási jogot, az 1921/22. tanév első felében pedig közjogot – a karon, amellyel ezután megszűnt a kapcsolata. Ráadásul a kart menedzselő Teleki Pállal közismerten nem kedvelték egymást.²⁸

Az 1920-as évek közepétől többször fölmerült a Közgazdaságtudományi Kar átszervezése. Ezt maga a fakultás is kezdeményezte; 1926 júniusában például javaslatot tett a három karból álló – esetleg az állatorvosi, illetve az erdészeti és bányászati fakultásokkal kiegészíthető – önálló egyetemmé alakításra. Tervezetükben megjegyezték: „*A megszüntetéstől kezdve a feldarabolás, átcsatolás, leépítés, összevonás és teljes átalakítás gondolatáig, minden elképzelhető kombináció napvilágot látott már.*” Ennek fő oka, hogy a kar „*megismerését jelenlegi tisztázatlan helyzete is megnehezíti*”, másrészt pedig „*aktivitása, hallgatóinak nagy száma és gyorsan forró kialakulása visszatetszést szül a régóta kiforrott és mély medret ásott rokonintézmények egyénemelyikében.*” Ezt oldaná meg, „*ha az önálló közgazdasági egyetem koncepciója törvényes elismerésre találna.*”²⁹

A tervezettel a VKM nem foglalkozott, 1928 augusztusában *ad acta* tették. Ugyanakkor 1928. május 8-án a képviselőházban a kar megszüntetését sürgetőknek Klebelsberg azt üzenté, „*hogyha ez a fakultás nem lenne meg, meg kellene csinálni, [...] mert a szituáció ebben az országban olyan, hogy sorsunk javulását tényleg elsősorban közgazdaságunk megerősödésétől várhatjuk.*” Hozzátette: „*Örömmel látom, hogy [...] lassanként beáll egy olyan atmoszféra, hogy megadhatjuk a magyar mezőgazdasági tudományoknak és általában a magyar közgazdasági tudományoknak azt, amire szükségük van.*”³⁰ Ezt annál is inkább így gondolta, mert népiskola-fejlesztési programja kapcsán is sokszor ismételte, hogy

„[...] óriási illúzió [...], hogy ez csak kultúrpolitika és iskolai kérdés: ez közgazdasági kérdés, ez kenyérkérdés, mert ma a mezőgazdaság s az ipar olyan komplikálttá vált, hogy itt az egyes termelési ágak ismereteinek elsajátításához, sőt még a nap-számos munkák megfelelő végzéséhez is megfelelő nagyobb intelligencia kell. Ha majd itt állunk húsz év múlva műveletlen magyar munkástömegekkel a külföldi művelt munkástömegekkel való versenyben, akkor a magyar közgazdaság ebben a versenyben reménytelenül elbukik.”³¹

²⁸ *A budapesti kir. magyar tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar almanachja. 1920/21 tanév, illetve 1921/22 tanév* (Budapest: Közgazdaságtudományi Kar, 1922., illetve 1923), 13. és 16. Klebelsberg felsőoktatás-politikájáról: UJVÁRY Gábor, „Klebelsberg Kuno és a Trianon utáni magyar felsőoktatás-politika”, in *Trianon és a magyar felsőoktatás*, I. köt., szerk. UJVÁRY Gábor (Budapest: VERITAS–Magyar Napló, 2018), 237–262.

²⁹ ZSIDI, *Dokumentumok...*, 1920–1934, 101–108, az idézet 107.

³⁰ *Képviselőházi Napló*, 1927–1932, XII. köt., 163–164. Klebelsberg egyébként többször, így 1926 januárjában is kiállt a Kar mellett: *Gróf KLEBELSBERG Kuno beszédei...*, 152–153. Vö. még LADÁNYI, *Klebelsberg...*, 53–54.

³¹ *Gróf KLEBELSBERG Kuno beszédei...*, 318.

Még azt is fölvetette, hogy továbbfejleszti a közgazdasági fakultást; miként 1927. október 16-án írta: „*Én is hajlandó lennék a közgazdasági egyetemen egy-két tanszéket létesíteni, külön a hírlapírók kiképzése és továbbképzése érdekében, a nélkül azonban, hogy eszembe jutna az, hogy a hírlapírást minősítéshez kössük.*”³²

A kart 1928 májusában még megvédő Klebelsberg 1929 elején már egészen más-ként vélekedett. „*Bürokrácia, túlkormányzás, takarékoság*” című cikkében – amelyet erről szóló sajtóhírek is előlegeztek³³ – a paralel intézményeket helytelenítve kijelentette:

„Főiskolai nivójára emelték a korábban középfokú gazdasági akadémiákat és mikor Budapesten mezőgazdasági csoporttal megszervezték a közgazdasági kart, meghagyták Magyaróváron, Keszthelyen, és Parlagon [sic!] a mezőgazdasági főiskolákat. [...] A nehézségek nagyok és aki hozzányúl, darázsfaszekbe nyúl. De sokkal nagyobb nemzeti érdekekről van itt szó, semhogy egyéni kényelemből ne igyekezném ezt a kulturális racionalizálást előmozdítani. Ebből kiindulva, töreksem a közgazdasági egyetemnek beolvasztására is a műegyetembe, melynek szintén van közgazdasági fakultása.”³⁴

Nem sokkal ezután, 1929. március 10-én leszögezte: „[...] *kell, hogy legalább egyet-
len helyen Magyarországon egyetemi fokon tanítsák az összes gazdasági ágakat. Ebben van
a közgazdasági egyetem létjogosultsága, ami a műegyetemmel való összekapcsolás révén fog
igazán kidomborodni.*” Három hónapra rá pedig a „*magyar tudománypolitika legmosto-
bább gyermekének*” nevezte a kart.³⁵

1929 tavaszán a magyar tudománypolitika irányításában döntő szerepet játszó Magyary Zoltán, a VKM-ben a Tudománypolitikai ügyek „ügyosztályfőnöke” a racionalizálást előtérbe állítva dolgozta ki „*A budapesti Kir. Magy. Tudományegyetemi Köz-
gazdaságtudományi Karnak a m. kir. József Műegyetemmel való egybevonásáról*” szóló törvényjavaslatot, amelyről Klebelsberg 1929. május 11-én tárgyalt a két érintett intéz-
mény négy-négy professzorával. Közülük csak a kar egyik tanára ellenezte az egyesítést. Bár a kereskedelmi szakosztályról eltérő véleményt alkottak – a Műegyetem ezt nem
szerette volna átvenni, a kar viszont ragaszkodott ehhez –, elfogadták az összeolvasztást.

A törvényjavaslatról a május 24-i minisztertanács is tárgyalt. Klebelsberg azzal ér-
velt, hogy a kar önállósodása, illetve ötödik fakultásként a tudományegyetemhez csa-
tolása

³² KLEBELSBERG Kuno, *Neonacionalizmus* (Budapest: Athenaeum, 1928), 90–91.

³³ „Vidékre viszik a közgazdaságtudományi kart, vagy egyesítik a műegyetemmel?” *Magyarság* 9, december 22. (1928): 3. A cikk megalapozatlannak bizonyult állítása szerint Klebelsberg a Kart fel kívánja darabolni. „*A közgazdasági egyetem egy részét a kultuszminiszter a műegyetem közgazdasági szakosztá-
lyával akarja egyesíteni, a közgazdasági egyetemnek többi ágazatát pedig Sopronba akarja áttelepíteni,
őstermelő egyetem címén.*” A Kar dékánja, Doby Géza azonnal cáfolta ezt, vö. ZSIDI, *Dokumentumok...
1920–1934*, 200.

³⁴ KLEBELSBERG, *Küzdelmek...*, 214–215.

³⁵ Uo. 276–277. és KLEBELSBERG Kuno, *Jöjjetek harmincas évek!* (Budapest: Athenaeum, 1930), 70.

„[...] helyett a műegyetemmel való egyesítés minden tekintetben megfelelőbb. Az egyetemi közgazdaságtudományi karon művelt tudományok otthonra találnak a műegyetemen, ahol több rokon tanszék és intézet működik. A műegyetem is nyerni fog az egyesítés által, mert feladatai szaporodnak és működési köre tetemesen kibővül. Végül nagyfontosságú az a szempont is, hogy az egyesítés folytán az addigi két közgazdaságtudományi kar megszűnik és így a racionalizálás irányában is jelentős eredményt érünk el.”

Bár a minisztertanács hozzájárult az összevonáshoz, és 1929. június 4-én elkészült a Kormányzóhoz intézendő előterjesztés is, azt végül – nem tudjuk pontosan, miért (talán Teleki Pál közbelépésére) – nem küldték el. A tervezet végrehajtására történtek még kísérletek, ám 1930 elején lekerült a napirendről. 1931. április közepén aztán új formában vetődött föl: memorandum született a debreceni tudományegyetem korábbi tervének, a pallagi mezőgazdasági akadémia univerzitáshoz csatolásának (amit Bethlen István miniszterelnök is támogatót) megvalósításáról. Ezzel a Közgazdaságtudományi Kar mezőgazdasági szakosztályát is magában foglaló egyetemi mezőgazdasági fakultást alapítottak volna, a Közgazdaságtudományi Kar közgazdasági és közigazgatási szakosztályát és kereskedelmi iskolai tanárképzőjét pedig a Műegyetembe kívánták integrálni. A mezőgazdasági érdekképviselések tiltakozó akciói azonban mindezt megakadályozták.³⁶

Közben a már 1928 végén megszűlőztetett soproni „őstermelő” egyetem ötlete is újra fölmerült. Klebelsberg a pécsi Erzsébet tudományegyetem soproni evangélikus hittudományi kara palotájának 1930. október 19-i avatásán – kulturális decentralizációt hirdető koncepciójának megfelelően – egyetemi városként aposztrofálta Sopront. Részben Thurner Mihály polgármester javaslatát elfogadva pártolta, hogy „a bánya- és erdőmérnöki főiskola fakultásként olvadjon be az Erzsébet-egyetembe.” „E megoldás esetén – tette hozzá – az Erzsébet-egyetem hat karából három: a szellemtudományi, jogtudományi és orvosi Pécsen, másik három, mégpedig az evangélikus teológiai, a természettudományi, meg a bányászati és erdészeti Sopronban működnek.”

Az érdeklentétek miatt ez az elképzelés is hamar meghiúsult – a Közgazdaságtudományi Kart amúgy is alig érintette volna –, ám szintén az 1934-es, József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen egyesítést, a gazdasági világválság miatt erősödő racionalizálási törekvéseket előlegezte.³⁷ Ezek az 1930-as évek elején felettébb indokoltá váltak, mivel a tárca költségvetése radikálisan csökkent. Annak ellenére is, hogy a kormányban komoly befolyással rendelkező Klebelsberg és utódai – rövid ideig

³⁶ MNL OL, K 27, 1929. május 24-i minisztertanácsi ülés, 22. n. p. LADÁNYI, *Klebelsberg...*, 53–57. Teleki Pál több alkalommal – a legösszefogottabban 1930-ban született emlékiratában – utasította vissza a Kar Műegyetembe tagolását, s távlatilag az önálló univerzitásban gondolkodott. Emiatt valószínű, hogy az 1929-es integrációs terveket mindenáron igyekezett meghiúsítani. Ld.: MIHALIK, Szögi és Zsidi, *A Collegium Oeconomicumtól...*, 20–21.

³⁷ KLEBELSBERG KUNO, *Világválságban* (Budapest: Athenaeum, 1931), 269–272, az idézet 271. Vö. még a 31. jegyzetet, illetve: LADÁNYI, *Klebelsberg...*, 57–58.

Ernszt Sándor és Karafiáth Jenő, majd a Klebelsberghez hasonlóan a kilenc éven át a miniszteri tisztet betöltő, a különböző kabinetekben ugyancsak komoly tekintéllyel bíró Hóman Bálint – keményen küzdöttek ez ellen. A felsőoktatás büdzséje 1934/35-ben – amikor a válság a legjobban érezte a hatását a magyar gazdaságra – az 1929/30. évi 69,4%-ára apadt, s bár ezután folyamatos volt az emelkedés, még 1938/39-ben is csak a 80,9%-át érte el a kilenc esztendővel azelőttinek. (Ez csak reálértékben jelentett csökkenést; az államháztartásból való részesedés aránya némileg még növekedett is.)

A hallgatólétszám is fokozatosan csökkent, 1931/32 és 1938/39 között 18,6%-kal. Ennek ellenére is egyre nagyobb gondot jelentett az értelmiségi munkanélküliség. 1930/31-től 1939/40-ig mindössze 960-an szereztek közgazdasági és közigazgatási oklevelet, ám az 1930-as évek végétől – részben a hadseregfejlesztést és az ország infrastruktúrájának javítását célzó, 1938 márciusában meghirdetett győri program következtében – jelentősen növekedett a közgazdasági és a műszaki képzésben részt vevő diákok száma, s az 1940-es évek elején a diplomások már könnyen jutottak a végzettségüknek megfelelő álláshoz.³⁸

Az 1930-as évek eleji, kritikus helyzetben természetesen ismét szóba került a Közgazdaságtudományi Kar és a Műegyetem egyesítése, s 1932 tavaszától a két intézmény erről alkotott véleménye is közeledett egymáshoz. A kultusztárcát éppen a legnehezebb időszakban, 1932 októberében elfoglaló Hóman Bálint 1942 júliusáig töltötte be tisztségét – 1938 májusától kilenchnapos szünettel; ekkor a vele baráti kapcsolatban álló Teleki Pál volt a miniszter. Hóman határozott elképzelésekkel rendelkezett a kulturális, azon belül a felsőoktatás-politikáról, hiszen 1923-tól a Nemzeti Múzeum főigazgatójaként, Klebelsberg egyik – főként közgyűjteményi ügyekben megkerülhetetlen – tanácsadójaként, illetve a budapesti tudományegyetem professzoraként is gazdag tudományszervezési tapasztalatokkal rendelkezett. 1920 eleji, programadó írásában úgy vélte: *„A műegyetemhez hasonló, több szakcsoportra tagozódó közgazdasági főiskola keretében volnának egyesítendő a közgazdasági, mezőgazdasági, kereskedelmi s rokon szakok felsőoktatásának meglevő vagy ezután kiépítendő szervei.”*³⁹

Nem sokkal a tárca átvétele után, 1932 novemberében leszögezte, hogy

„[...] az eddigi kiadáscsökkentő eszközök további alkalmazásáért nem vagyok hajlandó felelősséget vállalni. Tekintettel azonban az államgazdasági helyzetben rejlő kényszerítő erőre, alapos elbírálás és megfontolás tárgyává kívánom tenni, mily finandális eredményekkel járna egész kulturális és iskolaügyi szervezetünk s egész közoktatásiügyi adminisztrációnk átépítése, a valóságos szükségleten túlmenő intézmények leépítése, mások összevonása s az egész közigazgatás egyszerűsítése útján.” A felsőoktatás átszervezéséről pedig megjegyezte: „A budapesti közgazdaságtudományi kar teljesen likvidálandó volna. Tanárai, illetve tanszékei

³⁸ LADÁNYI, *A gazdasági...*, 10–35, 44–46.

³⁹ HÓMAN Bálint, „A magyar tudományosság jövője”, *Budapesti Szemle* 181, 518–519. sz. (1920), 127–161, az idézet 140.

részben a budapesti és debreceni jogi karokon, a debreceni mezőgazdasági karon, a műegyetem közgazdasági karán, részben [...] a budapesti bölcsészeti karon voltának elhelyezendőik.”⁴⁰

Később finomodott az álláspontja. Amikor 1933. április 4-én Imrédy Béla pénzügyminiszter „a közgazdaságtudományi kar megszüntetésének, illetőleg beolvasztásának kérdéséről” érdeklődött tőle, Hóman azt válaszolta (a főiskolákat is ideértve): „Racionális összevonásokkal és esetleg egy-két felesleges intézmény megszüntetésével e téren komoly megtakarítások lesznek elérhetők.”⁴¹ Három nappal később Imrédy ilyen értelemben nyilatkozott az 1933/34. évi magyar állami költségvetés benyújtásakor a képviselőházban, ahol arról is szólt, hogy „az államháztartás mai nehéz helyzetében nem zárkozhatunk el az elől, hogy revízió alá ne vegyük a felsőoktatást.” A főiskolákról és a Közgazdaságtudományi Karról megállapította: „szükség lesz összevonásokra, esetleg egy-két feleslegesnek bizonyult intézmény megszüntetésére.”⁴²

Két héttel ezután a képviselőház pénzügyi bizottságában tárgyaltak a VKM költségvetéséről. Az oktatáspolitikában is otthonosan mozgó kiváló kultúrfilozófus, Kornis Gyula kijelentette, hogy „a közgazdasági egyetem lényegében jogászszeccsapoló intézet, amit a tanulók létszámmegoszlása is kétségtelenül bizonyít.” Hóman pedig megállapította: „Magyarországnak szüksége volna egy mezőgazdasági egyetemre, de a mai viszonyok között ez nem valósítható meg. Ebben az esetben a közgazdasági egyetem volna ilyen értelemben átminősíthető.”⁴³ Május 31-én a képviselőházban pedig már azt mondta:

„[...] a közgazdasági képzésnek én is a legnagyobb fontosságot tulajdonítom és éppen ezért olyan terveket sem tudok elfogadni, amelyek ma a közgazdaságtudományi kart megszüntetnék, halálra ítélnék. [...] egy szélesebb keretre való helyezéssel, a József Műegyetem, a közgazdaságtudományi kar és az Állatorvosi Főiskola egyesítésével kívánnám a kérdést megoldani. [...] Létre fog tehát jönni egy új konstrukció: a József Nádor Műszaki és Közgazdaságtudományi Egyetem, amelynek három műszaki és három gazdaságtudományi kara lesz.” Utóbbiak között a közgazdasági kar „magában foglalja azt a néhány kereskedelmi stúdiumot, amely szükséges; lesz egy mezőgazdasági kar és egy állatorvosi kar.”⁴⁴

1933 augusztusában már arról döntött a minisztertanács, hogy a Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatti Állatorvosi Főiskolát, illetve a pénzügyi tárcához tartozó soproni Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolát az 1933/34. évtől a VKM

⁴⁰ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fond 15/48.

⁴¹ Uo., Fond 15/736. és 15/1843.

⁴² Képviselőházi Napló, 1931–1936. XIV. köt., 565.

⁴³ MTI, Napi Hírek, 1933. április 20, 27. és 36, <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> Hozzáférés: 2020. 03. 12.; Vö. még: „A vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésének tárgyalása a képviselőház pénzügyi bizottságában”, *Néptanítók Lapja* 66, 9. sz. (május 1.) (1933): 312.

⁴⁴ *Képviselőházi Napló*, 1931–1936. XVI. köt., 422–423.

hatálya alá helyezik. Október végén pedig Hóman a sajtó nyilvánosságát használva ismertette egyetempolitikai elképzeléseit, s közölte:

„[...] kitartok a József-műegyetem, a közgazdasági kar, az állatorvosi és a bányászat-erdészeti főiskolák egy szervezetben való egyesítésének gondolata mellett. Ennek a megvalósítása a bányászat-erdészeti karnak Sopronban való megtartása mellett több párhuzamos tanszék megszüntetésére ad módot.”⁴⁵

Az utóbbi fakultás Sopronban maradását azért emelte ki, mert a nyár folyamán ennek érdekében a főiskola, Sopron város törvényhatósági bizottsága és polgármestere, a megye főispánja, országgyűlési képviselői és számos szakmai szervezet fogott össze, Hóman eredeti szándékait támadva.⁴⁶

1933 nyarán tehát megtörtént a megegyezés az érintett intézmények között. Miként Söpkéz Sándor, a Műegyetem 1932/33. tanévi rektora nyugtázta: *„Befejeződtek [...] a Műegyetem és a Tudományegyetemi Közgazdaságtudományi Kar fúziója céljából mintegy öt esztendeje folyó tárgyalások. Sikerült az év folyamán a két egyetemnek az egyesülés alapelveiben megegyezni.”* Korábbi felfogását megváltoztatva immár a kereskedelmi szakosztály befogadásától sem zárkózott el a Műegyetem, amely a felsőkereskedelmi érettségivel rendelkező diákok felvételébe is belenyugodott. Az Állatorvosi Főiskola elfogadta a betagozódást, a Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola pedig a Sopronban maradás esetén szintén megbékélt azzal.⁴⁷

Az 1934 januárjában elkészült törvényjavaslatot a minisztertanács február 27-i ülésén – három másikkal: a középiskoláról, az Országos Művészeti és Irodalmi Tanácsról, illetve a Magyar Nemzeti Múzeumról szólóval együtt – mutatta be Hóman Bálint. Gömbös Gyula miniszterelnök megköszönte neki, *„hogy a parlament elé ilyen nagy kihatású és a nemzetnevelés terén oly nagyfontosságú”* javaslatokat terjeszt elő. Ezeket 1934. március 2-án nyújtotta be a képviselőházba, ugyanekkor ismertette a kormánypárt értekezletén, majd 4-én a sajtó képviselő előtt.

„Az átszervezés – bizonygatta Hóman a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem létrehozásának terve kapcsán – a különböző gazdasági irányú tudománysszakok tanszékeinek kölcsönhatása és együttműködése folytán kétségtelenül új lendületet fog adni e nemzetgazdaságunk szempontjából rendkívül fontos tudományágak művelésének, fejlődésének és a szakképzésnek is.” A takerékosság szempontját is aláhúzta: *„Meggyszűnik ugyanis több tanszék, s az egyetemi tanárok létszáma ezáltal 370-ről körülbelül 330-ra száll le [...]”*⁴⁸

⁴⁵ „Hóman kultuszminiszter nagyjelentőségű és kimerítő nyilatkozata az egyetemi tanszékek csökkentéséről”, 8 *Órai Újság* 19, október 31. (1933): 1.

⁴⁶ LADÁNYI, *A gazdasági...*, 33–34.

⁴⁷ Uo. 35–37.

⁴⁸ „A nemzetnevelés új irányelveiről”, *Budapesti Hírlap* 54, március 4. (1934): 5.

1934. március 9-én a képviselőház Közoktatásügyi Bizottságában a törvényjavaslat – amely ellen az országos diákegyesületek s az érintett intézmények hallgatóinak szervezetei is tiltakoztak – tárgyalásakor többen az aggályaiknak adtak hangot, illetve az önálló közgazdasági egyetem mellett érveltek; végül mégis elfogadták azt. Hóman a tudósítások szerint hangoztatta:

„[...] nincs szó itt egy monstruózus intézményről, mert az új egyetem tanszékeinek száma 92, míg a budapesti egyetemé 102, a hallgatók létszáma 3000 lesz a budapesti egyetem 5500 hallgatójával szemben. A mai helyzetben jobb megoldást nem tud elképzelni, de ha az évek tapasztalatai ennek mégis ellentmondának és az ország pénzügyi helyzete lehetővé teszi, a külön közgazdasági egyetem létesítése sem ütközik majd akadályokba.”⁴⁹

A vita március 21-étől április 6-ig a képviselőházban, május 1-jén és 2-án pedig a felsőházban folytatódott. Az addigiakhoz képest kevés új elem került szóba, de a disputa jól tükrözte és összegezte az elmúlt három évtized közgazdasági képzésről alkotott nézeteit. Ezért sem véletlen, hogy a legtöbb hozzászóló történelmi visszatekintéssel erősítette mondanóját. Érvek és ellenérvek csaptak össze, s még a javaslatot támogatók egy része is kétségeinek adott hangot.

Petrovác Gyula, a neves templomtervező (Keresztény Gazdasági Párt) olyan *„össze nem tartozó dolgoknak egy kalap alá való vonásának”* nevezte a törvényjavaslatot, amelylyel *„elégedetlen mindenki, aki érdekelve van”*, ezért önálló gazdaságtudományi egyetem felállítását javasolta. Söpkéz Sándor, kormánypárti elektrotechnikus professzor ellenben kijelentette, hogy a tervezet *„építés, amely [...] az államháztartás költségeit még nem is fokozza, hanem remélhetőleg takarékoskodásra fog módot adni.”* A jeles gazdasági szakember, a liberális Sándor Pál – a Ház korelnöke – *„erőszakosan előráncigálnak”* minősítette a javaslatot, s kiemelte: *„A közgazdasági egyetemnek ugyanis eddig 10.000 hallgatója volt és azoknak, akik onnan kikerültek, csak 3%-a nem kapott alkalmazást, míg a többi egyetemek a proletariátust szülik.”* Bud János, az ismert statisztikus és egykori pénzügyminiszter üdvözölte a tervezetet, s azt gondolta:

„[...] ez az egyetem jól fog funkcionálni. [...] A jogászok be fogják látni, mert be kell látniuk, hogy több közgazdasági tudománnyal kell telítve lenniök, viszont a közgazdászoknak be kell látniuk, hogy nem maradhatnak jogi tudás nélkül, mert tulajdonképpen csak a kettő harmóniája adja meg a helyes utat.”

A demokrata párti ügyvéd, Vázsonyi János *„az önálló Széchenyi István közgazdaságtudományegyetem hívének”* vallotta magát, egyben megállapította, *„hogy a legkevesebbe kerülő kar [...] éppen tudományegyetemünk közgazdaságtudományi kara.”* Sándor Pál szavait is pontosította:

⁴⁹ „A közoktatásügyi bizottság elfogadta a gazdaságtudományi egyetem megszervezéséről szóló javaslatot”, *Pesti Napló* 85, március 10. (1934): 4.

„[...] a nyilvántartott állástalan diplomások száma körülbelül 3500; ebből az okleveles közgazda csak 150, tehát nem több mint 4.33%. A közgazdaságtudományi karon eddig összesen 1119 hallgató végzett. Ebből a statisztika szerint 87% helyezkedett el. Nem tudom, van-e egyetlenegy kar akármelyik egyetemen, amelyik ilyen statisztikát tudna kimutatni.”

A kormánypárti agrárpolitikus, volt földművelésügyi államtitkár Schandl Károly a közgazdasági kar megmentéseként értékelte a javaslatot, ám arra kérte Hómant, bírálja felül, hogy *„a mezőgazdasági felsőoktatás a földművelésügyi kormányzat illetékességéből a kultuszminisztérium hatáskörébe menjen át.”* A szociáldemokrata Malasits Géza szerint *„[...] a miniszter úr is arra az álláspontra helyezkedik, amelyre általában a magyar bürokrácia szokott helyezkedni. Ha valamilyen intézkedést tesznek, amely senkinek sem tetszik, akkor arra rámondják, hogy az jó intézkedés, mert senkinek sem tetszik.”*

Hóman válaszában megjegyezte: az ellenzéki honatyák *„partikuláris érdekeket tartottak szemük előtt”,* ő viszont *„az egyetemes nemzeti kultúrpolitika, az egyetemes nemzetnevelés szempontjait.”* Ezért *„egy nagy cél felé kívánok haladni, a racionalizálás felé, [...] amelyet nem pénzügyi szempontból, hanem kultúrpolitikai értelemben kell felfogni.”* A külföldi példákkal alátámasztott összevonás kiváló lehetőséget ad arra – mondta –, hogy a *„gyakorlati tudományokat egybefoglaló egyetemen”, az egyes karok hallgatóinak lehetséges lesz más karok stúdiumait is hallgatni.* Elképzelései alapján létrejöhet a *„tudományegyetemhez hasonló, összefogó gazdaságtudományi egyetem, amelyben az általános gazdasági ismeretek és a rokonszakok ismeretei is kölcsönösen megszerezhetők.”* A közgazdasági kar hármas feladatát is megjelölte: 1. *„hogy valamennyi szaktudományos kar, vagyis a műszaki, mezőgazdasági, kereskedelmi, állatorvosi, erdészeti és bányászati karok hallgatói részére közgazdasági ismereteket nyújtson”;* 2. *„önálló elméleti közgazdákát”,* illetve 3. középfokú gazdasági szaktanárokat képezzen.⁵⁰

Az elfogadott javaslatot 1934. június 2-án hirdették ki. A törvény színvonalas, a történelmi előzményekről is tájékoztató indokolása Hóman többször kifejtett érveit ismételte, a racionalizálást, a szintézisre törekvést hangsúlyozta. Az ötkarú Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem négy intézményt egyesített: a Műegyetemet, a Közgazdaságtudományi Kart, az Állatorvosi Főiskolát és a Bányászati és Erdészeti Főiskolát. Az univerzitás Közgazdaságtudományi Kara – akárcsak a többi fakultás – két osztállyal rendelkezett: közgazdasági és kereskedelmivel, illetve közigazgatásával; előbbihez került a korábbi Műegyetem egykori közgazdasági osztálya is (2. §). A szervezési munkálatok irányítására két tanévre miniszteri biztost neveztek ki (17. §).⁵¹ E feladatot Szily Kámán, Hóman államtitkára – aki korábban két alkalommal volt a Műegyetem rektora, s államtitkársága után is az intézmény professzoraként dolgozott

⁵⁰ *Képviselőházi Napló, 1931–1936, XXI. köt., 6., 12., 15., 47., 51–52., 54., 59., 61., 63–64.*

⁵¹ Az indokolás szövege: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93400010.TV1&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D50> Hozzáférés: 2020.04.06. A törvény szövege: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93400010.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D41> Hozzáférés: 2019.10.12.

– általános megelégedésre látta el. A József Nádor Egyetem Közgazdaságtudományi Karán kezdetben négy – a későbbiekben még néhány, 1940-ben például öt – új tanszéket szerveztek, s az átalakítás mindenképpen a közgazdasági képzés javára vált. Ugyanakkor az egyes karok együttműködése nem valósult meg olyan mértékben, ahogy azt Hóman képzelte, s végül az egyetem egységes elhelyezésére sem került sor. (Hóman 1936-os terve alapján Lágymányosra telepítették volna a közgazdasági, illetve a mezőgazdasági és állatorvosi kart.)⁵²

Az egyetem 1934 és 1944 közötti, átlagosan 3500 (1936/37: 2559 az első, 2306 a második félévben; 1939/40: 3504 és 3130; 1941/42: 5942 és 5597) hallgatójának mintegy kétötöde műszaki, körülbelül egyharmada közgazdasági, ötöde-ötöde pedig agrármérnöki és állatorvosi diplomát szerzett. A közgazdasági képzés 1930-as évek végétől növekvő súlya ellenére a diplomás társadalomnak mindössze 4%-a rendelkezett közgazdasági végzettséggel.⁵³

Számos fontos, külön kifejtendő kérdést – a képesítéssel és a tanári kinevezésekkel kapcsolatos vitákat, a *numerus clausus*t, a nők közgazdasági karon betöltött szerepét, a külföldi ösztöndíjasok sorában a közgazdászok arányát stb. – nem érintő tanulmányom végén ismét szükségesnek tartom kiemelni, hogy a közgazdasági képzés csak a korszak végén, elsősorban a hadikonjunktúra s az ennek révén bekövetkező gazdasági fejlődés miatt nyerte el méltó helyét a magyar egyetemi életben. Mindez párhuzamosan valósult meg az értelmiségi munkanélküliség felszámolásával, illetve az izraeliták magyar értelmiségből való fokozatos kiszorításával. 1934-től igazán érdemi változások már nem történtek a közgazdászokat érintő felsőoktatás-politikában – Hóman Bálint személye is az állandóságot biztosította e tekintetben. Utódainak pedig már kevés lehetőségük volt a világháborúba sodródott Magyarország egyetempolitikájában komoly módosításokat végrehajtani. A terület-visszacsatolások után 1939-ben Kassán nyitották meg a kétéves képzést biztosító Kereskedelmi Főiskolát, 1940-ben – a teljes vidéki magyar tudományegyetemi szférát átalakítva – ötödik, közgazdaságtudományi karral bővítették az újjászervezett kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemet (1940: XXVIII. tc.), 1942 végén pedig Újvidéken indították a Keleti (Állami) Kereskedelmi Főiskolát. (Utóbbit és a kassait 1945-ben, Budapesten összevonták, és Állami Kereskedelmi Főiskolának nevezték át.)⁵⁴

⁵² LADÁNYI, *A gazdasági...*, 38–40. A tanszékek átalakításáról, illetve az új tanszékekről: ZSIDI, *Dokumentumok... 1934–1948*, 82–86, 104, 117–121, 123, 152–158, 159–160.

⁵³ *Magyar statisztikai zsebkönyv 1938, 1941. és 1943.*, szerk. MIKE Gyula (Budapest: KSH, 1938, 1941. és 1943), 215. és 217–219. (1938), 201. és 203. (1941), 205 és 207. (1943). A társadalomtörténeti háttérrel: GYÁNI Gábor, „A középosztály társadalomtörténete a Horthy-korban”, *Századok* 131, 6. sz. (1997): 1265–1304, 1288–1289.

⁵⁴ Kassáról: LADÁNYI, *A gazdasági...*, 174–175. Kolozsvárról: OSZKK, Fond 15/78. *Erdély magyar egyeteme*, szerk. BISZTRAY Gyula és SZABÓ T. Attila és TAMÁS Lajos (Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Intézet, 1941), főleg: 382–383, 406–408. GAAL György, *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai* (Kolozsvár: Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság, 2001). <https://mek.oszk.hu/01800/01864/01864.htm>. Hozzáférés: 2019. 05. 10.

Teleki Pál 1940 körül a József Nádor Egyetem tehetséges diákjai közül jó néhányat – mint Cs. Szabó Lászlót, Újpestery Elemért, Szegedy-Maszák Aladárt, Kovács Imrét, Rónai Andrást – segített a magyar tudományos és politikai életben pozícióhoz,⁵⁵ s a közgazdasági képzés is kibővült. Ahogy Fülei-Szántó Endre, a közgazdaságtudományi kar dékánja 1941. szeptember 25-i programbeszédében mondta: ennek előmozdítását „*a kor szelleme*” követeli, ezért:

„Megnyugvásunkra szolgál, hogy kultúrpolitikánk ennek a célkitűzésnek jegyében halad, aminek bizonyítéka előbb a kassai keresk. főiskola, majd a kolozsvári egyetem közgazdasági fakultásának felállítása. Immár két egyetemen és egy főiskolán folyik újaink felsőfokú közgazdasági képzése. [...] Fölöttébb szükség van erre, mert a magyar ifjúság megértvén a kor szavát, legalább a nálunk jelentkezett I. évesek nagy számát tekintve, gazdasági pályákra törekszik [...]”

A kar elhelyezéséből adódó korábbi nehézségeket azonban a hallgatólétszám gyarapodása is növelte, ezért „*teljességgel tarthatatlannak*” ítélte a helyzetet,⁵⁶ amelyet a háborúból adódó gondok (1944 elejétől eszközök, iratok stb. biztos helyre szállítása, hallgatók kötelező munkaszolgálat stb.) tovább rontottak.⁵⁷ A nyilas kormányzat 1944 végi, az egyetemisták Németországba telepítéséről szóló határozata viszont csak a mérnöki karok és az állatorvosi fakultás végzős hallgatóit érintette, a közgazdákat nem.⁵⁸

A magyarországi közgazdasági képzés kérdése a 19. század végétől állandó vitatéma volt. A szakemberek többsége egy önálló közgazdasági egyetem létrehozását támogatta, ami 1920-ban csak félig-meddig, ráadásul eleve ideiglenes jelleggel valósult meg. Az 1934-es átszervezést, a műszaki és a gazdasági felsőoktatási intézmények részbeni egyesítését sokan bírálták ugyan, mégis életképes megoldásnak tűnt. A Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem végül csak 1948-ban alakult meg (1948: LVII. törvény), az egypárti diktatúra kiépülése miatt immár teljesen más alapokon, mint ahogy megálmodói a 20. század első felében képzelték.

⁵⁵ ABLONCZY, Teleki..., 363–364.

⁵⁶ ZSIDI, Dokumentumok... 1934–1948, 128–129. és 148.

⁵⁷ Uo. 180–181. 185–187.

⁵⁸ E szomorú történet feldolgozása: PALASIK Mária, A műegyetemisták Odüsszeiája 1944–1946, (Budapest: Műegyetemi Kiadó, 2006).